

CONSTANTIN PEDA

TARIVERDE

AȘEZARE BĂȘTINAȘĂ SAU „FACTORIE“ HISTRIANĂ ?

Interesul deosebit trezit de descoperirea în 1950 a unei așezări mixte greco-băștinășe la Tariverde era pe deplin justificat. Materialul arheologic apărut în cursul săpăturilor efectuate ulterior anului depistării acestei stațiuni vine să ofere cercetătorilor dovezi directe și inedite ale raporturilor stabilite între grecii veniți de peste mări, în mod special ale întemeietorilor coloniei de la Histria, și populația traco-getică de pe coasta de vest a Mării Negre. Aceleași prime descoperiri veneau să ofere și date prețioase referitoare la unele aspecte ale istoriei de început a orașului milesian de pe actualul mal al lacului Sinoe.

La ceva mai mult de două decenii de la descoperire și la exact 13 ani de la întreruperea săpăturilor, interesul pe care-l prezintă complexul arheologic situat pe partea stîngă a pîrului Junan Dere n-a pierdut nimic din actualitate. Din păcate dezvăluirile de pînă acum ale cercetărilor de la Tariverde sînt departe de a fi fost exploatare pe măsura valorii lor istorice. Vina rezidă, fără îndoială, în primul rînd în faptul că nici pînă acum, în afara unor foarte succinte rapoarte preliminare de săpături, nu s-a publicat nici o lucrare de oarecare proporții sau un studiu mai substanțial asupra principalelor rezultate obținute de pe urma celor șapte campanii de cercetări. În al doilea rînd, o parte din vină o poartă, după părerea noastră și întreruperea prematură a săpăturilor, într-un moment în care problemele esențiale ridicate de primele campanii erau pe cale de a căpăta răspunsuri pe măsura așteptărilor și a eforturilor depuse.

Desigur că nu este în intenția noastră ca acum, de altfel acest lucru nici n-ar fi posibil în cadrul restrîns de spațiu și de timp pe care-l avem la dispoziție, să realizăm ceea ce nu s-a făcut în mai bine de un deceniu. Am considerat însă că nu este deloc lipsit de sens, ținînd mai ales seama de împrejurarea că adesea s-au făcut aluzii la unele situații din săpăturile de la Tariverde, sau s-a recurs la unele interpretări, departe de a se sprijini pe realități, să readucem în actualitate discuțiile asupra acestei

importante stațiuni arheologice. Cu alte cuvinte intenționăm ca în paginile ce urmează să adunăm și să reîmprospătăm datele mai generale, cunoscute în parte, de unde nu vor lipsi anumite completări noi și nici unele încercări de interpretare privind mai ales caracterul așezării și raportul ei față de cetatea de la Histria.

Primele sondaje de informare efectuate de D. Popescu și Gh. Cantacuzino au loc în 1951 adică la un an de la data descoperirii, iar săpăturile propriu-zise vor începe în anul imediat următor, sub conducerea aceluiași colectiv. În urma acestor prime investigații s-a ajuns mai întâi să se constate prezența unor complexe arheologice, socotite de autorii săpăturilor ca reprezentând urmele unor gropi de bordeie, în care a apărut ceramică grecească din epoca arhaică împreună cu fragmente de vase locale lucrate cu mâna ¹.

În campaniile 1953—1954 săpăturile de la Tariverde, încredințate unui colectiv pus sub îndrumarea lui R. Vulpe vor câștiga în amploare. Cu acest prilej se fac noi descoperiri importante de material ceramic grecesc și local hallstattian și se aduc precizări suplimentare privind unele observații arheologice anterioare. Printre altele se contestă caracterul de bordeie al unor gropi descoperite anterior, cărora li se atribuie, unora rolul de depozite rituale, altora, pe acela de gropi de depozitare a grânelor. În plus se vorbește și despre identificarea unui strat arhaic fără ca în același timp să se fi făcut și dovada concretă de rigoare ².

După primele patru campanii de cercetări rămânea încă deschisă problema locuințelor, despre existența cărora nu se surprinsese nici un fel de indiciu și totodată nu se ajunsese nici la lămurirea pe deplin a prezenței unui strat arhaic și stabilirea unei legături a acestuia cu numeroasele gropi cu materiale din aceeași perioadă. Sarcina, în același timp și meritul de a da răspunsul clar celor două probleme, va reveni campaniilor de săpături din anii 1955—1956 și 1958, întreprinse de un colectiv condus de D. Berciu și ajutat de noi. Din rezultatele obținute în cursul acestor ultime cercetări ar fi de amintit în primul rând descoperirea unui număr de cinci bordeie de formă ovală sau rectangulară cu colțurile rotunjite, cu lungimi între 5—7 m și lățimea între 3 și 4 m. În interiorul lor s-au găsit, pe lângă ceramică grecească arhaică și locală hallstattiană, urme de chirpic ars și fragmente de vatră. În cuprinsul unuia dintre bordeie este de remarcat prezența unui cuptor mic „in situ”. În aceeași ordine de idei, săpăturile din campania anului 1956, dar mai ales cele din 1958, au prilejuit și descoperirea unor locuințe de suprafață, marcate de podini lutuite și arse, însoțite de vetre special amenajate. Din cauza întreruperii săpăturilor în 1958 nu s-a ajuns la dezvelirea integrală a nici uneia dintre ele. În schimb s-au putut urmări în cadrul secțiunilor trasate și în profilul acestora, urme clare de podine, pe lungimi de pînă la 7 m, deasupra cărora zăceau resturi de chirpic ars cu amprente de paie și nuiele.

¹ D. Popescu și Gh. Cantacuzino, în *SCIV*, III, 1952, p. 269—272; *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 129—135.

² R. Vulpe, *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 100—108; *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 543—548.

În al doilea rînd, în cursul aceluiași ultimei campanii de săpături s-a ajuns la identificarea neîndoieinică a unui strat de cultură din epoca greacă arhaică, continuu, cu o grosime cuprinsă între 0,20—0,40 m. De la baza acestuia se adîncesc în pămîntul sănătos, atît bordeiele, cît și acele gropi de dimensiuni mici, care sînt așa de frecvente în așezarea de la Tariverde. Peste 60 de asemenea gropi, toate în formă de con, avînd baza cu un diametru de 1,50—2 m și gura de 0,45—0,60 m, s-au descoperit numai în ultimele trei campanii de săpături. Toate au fost îngrijit săpate, multe dintre ele avînd pereții lutuiți și arși. Deși nu dispunem încă de un plan al repartiției acestora pe întreaga suprafață cercetată, din observațiile de pînă acum rezultă că ele se grupează în jurul bordeielor. Asemenea gropi nu puteau să fie destinate, dacă nu toate, oricum în marea lor majoritate, decît depozitării de cereale³.

Sintetizînd datele generale furnizate de întreg ansamblul de săpături efectuate pînă acum la Tariverde, am putea ajunge la o schiță a cunoștințelor noastre actuale despre istoria acestei stațiuni arheologice.

Viața așezării de pe malul stîng al pîriului Junan Dere se întinde pe o perioadă de timp destul de îndelungată. Arheologic au fost identificate aici trei straturi de cultură corespunzătoare a trei epoci diferite. Primul strat de locuire, adică cel mai vechi, care imprimă și nota caracteristică a așezării, aparține perioadei grecești arhaice, datînd mai ales din a doua jumătate a sec. VI, eventual și începutul sec. V î.e.n. Stratul următor cu două nivele de locuire aparține epocii elenistice, cu deosebire secolelor III—II î.e.n. Despre acesta s-a vorbit mai puțin pînă acum. Este și firesc dacă avem în vedere că în perioada elenistică relațiile dintre greci și băștinași ajunseseră nu numai să se maturizeze și să se extindă, ci să devină o formă de viață regulată a celor două comunități. Întrucît este în intenția noastră ca nici de data aceasta să nu stăruim asupra perioadei respective, socotim util totuși să prezentăm cîteva din datele obținute în cursul cercetărilor. Înainte de toate ar fi de remarcat faptul că și în această vreme continuă să se folosească ambele tipuri de locuință ca și în epoca precedentă. Există însă unele deosebiri importante. De pildă numărul bordeielor scade simțitor, în timp ce crește sensibil cel al locuințelor de suprafață. În plus se constată că locuințele de suprafață încep să împrumute un caracter urban, încadrate într-un plan, fiind construite cu temelii de piatră, străzi și chiar canale de scurgere a apei. Materialele descoperite indică și o viață comercială intensă. Printre acestea sînt de enumerat mînușile de amfore ștamplate, monede histriene de bronz, din rîndul cărora nu lipsesc cele de tipul cu capul Zeului fluvial, ponduri etc., la care se adaugă desigur o însemnată cantitate de ceramică grecească, alături de care se remarcă, mai rar însă, și unele fragmente ceramice de factură locală, lucrate cu mîna.

Stratul ultim aparține epocii romane. Acesta se întilnește doar sporadic și este documentat doar prin fragmente ceramice. Acum nu se mai

³ D. Berciu și C. Preda în *Materiale*, IV, 1959, p. 77—88; *Materiale*, V, 1959, p. 318—323; *Materiale*, VII, p. 273—279.

poate vorbi la Tariverde de o locuire intensă și nici chiar de una permanentă.

Din punct de vedere stratigrafic s-ar putea vorbi la Tariverde de o viață continuă de la o perioadă la alta. Arheologic vorbind însă, deși materialul nu este încă studiat, nu avem o confirmare în acest sens. Etapa de timp cuprinsă între începutul sec. V și aproximativ mijlocul sec. IV î.e.n., cel puțin după seria ceramicii grecești, nu ne apare documentată. Se repetă, s-ar putea spune, situația de la Histria, unde ceramica secolului V î.e.n. este aproape ca și inexistentă. Cum în cadrul cetății Histria nu se poate vorbi în nici un caz despre o întrerupere de viață, ci dimpotrivă, de o dezvoltare a ei sensibil ascendentă, dacă avem în vedere ridicarea unor mari edificii și deschiderea unor ateliere monetare proprii, ni se pare firesc, dacă nu să admitem, oricum să postulăm aceeași continuitate și în așezarea de la Tariverde. Ar urma numai să găsim elementele culturale documentare, care să facă legătura între cele două etape de dezvoltare. Este puțin probabil ca o astfel de așezare să fi fost abandonată și să se reia apoi viața după circa un secol într-o formă așa de organizată și pe întreaga suprafață, așa cum se prezintă epoca elenistică la Tariverde. Poate că renunțând să mai fim *întotdeauna* tributarii unei cronologii așa de stricte a ceramicii grecești descoperită în complexele arheologice din zona Pontului Stîng, cronologie valabilă însă pentru centrele de producție respective, și căutînd în același timp o explicație istorică a absenței unor serii întregi ale ceramicii cu figuri roșii din sec. V î.e.n., vom reuși eventual să găsim anumite date care să înlăture ideea existenței unui hiatus de genul celui pomenit de noi mai sus.

Revenind la stratul din epoca arhaică reamintim că de el se leagă o serie de descoperiri și de probleme dintre cele mai importante. După cum am mai spus, în cadrul așezării de la Tariverde din această primă perioadă s-au folosit atît bordeiele, cît și locuințele de suprafață. Dacă forma și dimensiunile gropilor de bordeie ne sînt cunoscute, nu dispunem încă de astfel de date asupra locuințelor de suprafață, despre care știm doar că erau construite din pereți din pari cu împletitură de nuiele și lipiți cu chirpic, fiind prevăzute cu podini frumos lutuite și cu vetre interioare făcute, simple sau ridicate pe un pat de pietre și cioburi. În acest moment nu se poate stabili un raport cronologic strict între cele două tipuri de locuințe. După toate probabilitățile am putea vorbi totuși de o folosire concomitentă a ambelor tipuri.

Din datele de care dispunem pînă acum, departe însă de a fi complete, bordeiele par să fi dominat ca număr. În aceeași ordine de idei se poate face și constatarea că în general locuințele sînt destul de rare, dar nu excludem posibilitatea ca cercetări și observații ulterioare să modifice cunoștințele noastre actuale în această privință.

O altă caracteristică a așezării de la Tariverde din perioada arhaică o constituie prezența, în număr impresionant, a unor gropi de dimensiuni relativ mici, în formă de clopot, sau cuptorite, cum au mai fost denumite. Cele mai multe dintre ele au fost îngrijit lucrute și cu interiorul frumos

amenajat, prin făuirea cu lut a pereților. Adesea se constată și urme de întărire a lor prin ardere. Surprinse, în primele săpături, doar la bază, au fost interpretate ca funduri de bordeie. Ulterior s-a afirmat că acestea au servit ca „depozite rituale de la sacrificiile religioase care se săvârșeau la zile mari“. În cele din urmă s-a considerat, după părerea noastră pe bună dreptate, că gropile respective, prin forma lor și felul în care au fost amenajate, nu puteau să fie decît gropi de depozitare a cerealelor.

Din cuprinsul stratului de cultură, dar mai ales din cel al gropilor de bordeie și de cereale, s-a recoltat o însemnată cantitate de ceramică. Predomină cu autoritate ceramica grecească, în rîndul căreia se impun înainte de toate resturile de amfore, unele dintre ele cu urme de pictură.

Ceramica de lux din categoria rhodo-ioniană și attică cu firnis și figuri negre este și ea prezentă în cuprinsul fiecărui complex.

În același context arheologic apar frecvent și fragmente de vase, sau vase întregi chiar, din categoria ceramicii cenușii lucrată cu roata. Deși acesteia i se atribuie îndeobște o origine grecească considerăm că este necesar ca pe viitor să fie supusă unui studiu mai atent și integrată în problema mai mare a ceramicii cenușii din complexe de tip Murighiol-Satu Nou-Ravna și cele de tip Alexandria, unde se constată asemănări de forme și tehnică.

Împreună cu cele două categorii ceramice se găsesc și resturi de vase locale lucrate cu mîna de factură hallstattiană. În raport cu celelalte categorii, ceramica locală apare în cantități mult mai reduse, cifrindu-se la o proporție de circa 10—15%. Ca forme se remarcă urna bitronconică cu butoni laterali în zona mediană și cana borcan, cu gura evazată decorată cu brîu alveolar.

Din seria obiectelor sînt de menționat cîteva vîrfuri de săgeți cu valoare și întrebuințare monetară, o fibulă de tip Glasinac, o statueta de lut ars, un zar și o psalie de os de tip scitic.

Începuturile așezării de la Tariverde par să se plaseze în cadrul celui de-al doilea sfert al sec. VI î.e.n., nu cu mult înainte de mijlocul secolului respectiv. Durata întregii perioade a celui mai vechi strat de cultură se întinde pînă la finele aceluiași secol, dacă nu chiar și începutul secolului următor. În general se poate spune că principala etapă de locuire aparține ultimelor 3—4 decenii ale sec. VI î.e.n. În cea mai mare parte situația de la Tariverde este similară cu cea întîlnită în al treilea nivel din sectorul X de pe platoul situat la vest de zidurile Histriei⁴. Între cele două așezări se poate vorbi nu numai de o similitudine a descoperirilor, ci și de un raport cronologic asemănător.

Cu aceste cîteva sumare indicații cronologice am ajuns la problema principală pe care o ridică faza de început a așezării de la Tariverde. Încă de la primele cercetări, de altfel și mult după întreruperea săpăturilor, a stîrnit în permanență preocuparea de a se găsi și a formula un răspuns privind caracterul etnic al așezării, respectiv al întemeieto-

⁴ S. Dimitriu, Vl. Zirra și Em. Condurachi, *Ceramica*, în *Histria*, I, 1954, p. 363—463; S. Dimitriu, în *Histria*, II, 1966, p. 21—131 și mai ales în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 225—233; P. Alexandrescu în *Histria*, II, p. 275.

rilor și locuitorilor ei. Părerile exprimate pînă în prezent nu sînt suficient de concludente. Fie că ele dau un răspuns incomplet, fie că au un caracter evaziv. În nici un caz nu putem încă vorbi de cristalizarea unei opinii care să întrunească azeziunea celor mai mulți specialiști. Iată cîteva spicuiuri din părerile ce s-au avansat în această direcție. „Așezarea de la Tariverde, spun autorii raportului de săpături din 1951, își începe existența la puțin timp după întemeierea Histriei, fiind locuită mai ales de băștinași. Aceiași autori își modifică oarecum părerea cu prilejul publicării rezultatelor săpăturilor din 1952, cînd afirmă că la Tariverde au locuit geții, ci nu grecii deoarece aceștia din urmă nu foloseau ceramica lucrată cu mîna”⁵. O părere asemănătoare o întilnim exprimată și de colectivul din 1953, atunci cînd susține că în așezare locuiau geții aflați sub o puternică influență a grecilor de la Histria⁶. Ceva mai nuanțat pare să fie punctul de vedere ale semnatarilor rapoartelor de săpături din anii 1955—1958, după care aici trebuie avută în vedere o prezență a populației grecești, „fără a exclude și o participare a elementului local, care nu poate să imprime caracterul dominant etnic al așezării din această vreme”⁷. Sesizînd asemănarea surprinzătoare a așezării de la Tariverde cu cea histriană din zona *extra muros*, S. Dimitriu înclină să vadă în stațiunea de care ne ocupăm, nu o așezare indigenă, ci „un nucleu grecesc stabilit în teritoriu, în mediu indigen, la circa o jumătate de veac după întemeierea coloniei Histria”⁸.

Din cercetările arheologice efectuate pe parcursul a șapte campanii de săpături rezultă cu claritate că pe terenul unde a luat ființă așezarea de la Tariverde nu se constată nici o urmă, care să ne permită să vorbim de un nivel sau, în general, de o locuire anterioară stabilirii coloniei grecești de la Histria. După cum am arătat, cele mai vechi vestigii ale acestei stațiuni sînt contemporane și asemănătoare cu una din primele faze de dezvoltare a orașului milesian, respectiv cu nivelul III arhaic de pe platou. În același timp, conținutul stratului de cultură, în care produsele sînt în majoritatea lor de origine grecească, nu ne îngăduie nici pentru această perioadă să atribuim un caracter strict local locuirii de la Tariverde. Este foarte adevărat că apariția aici a ceramicii autohtone lucrată cu mîna, fie și în cantitate mică, precum și a bordeielor, constituie o dovadă de netăgăduit în favoarea prezenței unor autohtoni în rîndul locuitorilor așezării. De asemenea, ținînd seama și de datele oferite de descoperiri similare, va trebui să întrevădem elemente ale populației locale chiar și în spatele multora dintre descoperirile grecești. Cu toate acestea nu credem că putem vorbi la Tariverde de o așezare sau un sat autohton traco-getic, așa cum s-a lăsat să se înțe-

⁵ D. Popescu și Gh. Cantacuzino, în *SCIV*, III, 1952, p. 272 și *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 132.

⁶ R. Vulpe, în *SCIV*, 1—2, 1954, p. 107—108.

⁷ D. Berciu și C. Preda, *op. și loc. cit.*

⁸ S. Dimitriu, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 232.

leagă uneori⁹. Ne gândim desigur la faptul că situația pe care ne-o prezintă rezultatele cercetărilor de pe malul pârului Junan Dere, nu ne permite să atribuim așezării la care ne referim, un caracter local, în sens tradițional, adică o așezare care să fi fost întemeiată, locuită, organizată și condusă de autohtoni. De altfel nu știm ca pînă acum să se fi descoperit vreo așezare locală din această perioadă cu un specific cit de cit apropiat de cel al stațiunii de la Tariverde. Aceeași situație arheologică, la care am mai făcut aluzie în repetate rînduri, ne îndeamnă să ne gândim la o stare de lucruri mai complexă. Dacă luăm în considerație o suită de fapte semnificative, cum ar fi de pildă cantitatea și varietatea ceramicii grecești, similitudinea situațiilor arheologice cu cele contemporane din secolul X de la Histria, întemeierea așezării odată cu prima fază de dezvoltare a orașului grecesc, la o depărtare de circa 18 km de cetate și chiar evoluția ulterioară a așezării în epoca elenistică, în forme urbane, care nu mai amintesc aproape nimic din tradiția locală, avem cu totul altă imagine asupra caracterului stațiunii de la Tariverde. Ținînd seama, pe lîngă datele amintite, și de politica dusă de coloniile grecești, în relațiile cu băștinașii, de scopul și interesele lor de a-și asigura nu numai un teritoriu propriu de exploatare, ci și posibilități de schimburi cit mai intense și mai îndepărtate posibil, rolul principal pe care-l joacă Histria în viața așezării de la Triverde apare ca de netăgăduit. Avem nu numai impresia, ci chiar convingerea, că rolul Histriei nu se reduce doar la o simplă influență. Aici pare să fie vorba de o inițiativă a cetății, care participă direct la înființarea, nu a unei simple așezări, ci a unui centru comercial — avanpost, în plin teritoriu autohton traco-getic. Despre caracterul de „tîrg” al acestei stațiuni stau mărturie, după părerea noastră, înainte de orice, numeroasele gropi de depozitare a cerealelor. Aici trebuie să se fi adunat cantități însemnate de grîne din împrejurimi, ca în niște magazii, de unde iuau drumul spre cetate și apoi peste Mare. Chiar și denumirea de Junan Dere acordată pârului din vecinătate, păstrată pînă astăzi, nu poate fi întîmplătoare. Prin acesta localnicii au ținut probabil să marcheze prezența grecilor în sectorul din vecinătatea pârului. O asemenea concluzie își are un sprijin direct în însăși spiritul politicii comerciale a Histriei, adică a unei colonii aflată în faza de intermediar al schimburilor dintre populația locală și metropolă sau alte centre importante ale lumii grecești.

Pentru realizarea unui centru de genul celui de la Tariverde, Histria avea neapărat nevoie de concursul unor elemente din sînul băștinașilor. Nu ne referim atît la înțelegerile care trebuie să fi existat în această privință între greci și vîrfurile aristocrației tribale autohtone, ci la folosirea unor indivizi din rîndul autohtonilor, ca reprezentanți ai intereselor Histriei. Poate că aici ar putea fi avuți în vedere acei mix-heleni, care au reprezentat întotdeauna elementul permanent și sigur, cu ajutorul căruia se opera în raporturile greco-băștinașe. În sensul acesta

⁹ *Istoria României*, I, p. 169; D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 90 și 94—95.

va trebui înțeleasă prezența, în cea mai mare parte, a unei populații locale în așezarea de la Tariverde. Cu alte cuvinte, în structura etnică a locuitorilor din prima fază a stațiunii amintite, ar urma să se admită existența unor reprezentanți ai cetății, de origine grecească și a unei mari majorități de elemente din rindul autohtonilor, din care o bună parte deja elenizată, veniți și folosiți aici, tot în scopurile economice ale Histriei.

Admițând că la Tariverde a existat un punct comercial avansat al Histriei, în mod implicit urmează să legăm de aceasta și problema teritoriului ei rural. O apropiere de acest gen între așezarea de la Tariverde și constituirea încă de timpuriu a teritoriului orașului grecesc pe malul lacului Sinoe nu se face acum pentru întâia oară. Deși chestiunea alcătuirii și întinderii teritoriului histrian a fost tratată din unghiuri diferite și pe temeuri principale de alt ordin decât arheologic¹⁰, descoperirile de la Tariverde nu puteau scăpa celor care au avut preocupări în acest sens. Este meritul lui R. Vulpe de a fi sesizat și de a fi scos în evidență pentru prima dată caracterul foarte strâns al relațiilor dintre așezarea de la Tariverde și Histria, „care de pe atunci trebuie să fi căutat a-și asigura posesiunea unui teritoriu propriu înspre interiorul Scythiei Minor. Materialul arheologic, spune același autor, indică o penetrație, nu numai economică, de schimburi, ci și de legături directe de caracter politic“¹¹.

Într-o formă mai amplă, privind în mod special problema vechimii teritoriului histrian, Iorgu Stoian readuce în discuție raportul existent între descoperirile de la Tariverde și constituirea timpurie a unui teritoriu rural al Histriei. Pornind de la considerente de ordin mai general privind structura orașului stat grecesc, autorul amintit socoate că nu este posibil ca un oraș ca Histria să nu fi avut teritoriu rural, „cel puțin din momentul în care a depășit faza de așezare temporară și a devenit o polis organizată după toate aparențele, încă din sec. VI î.e.n.“. Același autor, invocând în primul rând descoperirile de la Tariverde, ca și pe cele de la Vadu, Sinoe, Corbu, etc., consideră că Histria a putut stăpîni un minimum de teritoriu propriu, care „să fi fost relativ destul de întins în limitele descoperirilor menționate încă din sec. VI î.e.n.“¹². Declarându-se în favoarea ipotezei, după care la Tariverde am avea de-a face cu un nucleu grecesc, S. Dimitriu pune și problema existenței unui teritoriu histrian încă „din faza de început a orașului“¹³. Într-o comunicare prezentată la sesiunea Muzeului din Tulcea în vara anului 1969,

¹⁰ Em. Condurachi, în *Buletin Științific*, IV, 1952, p. 66—7; în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Buc. 1960, p. 107—115; în *Atti del settimo Convegno di studi sulla Magna Grecia*, Taranto, 1967, Napoli, 1968, p. 143—163; D. M. Pippidi, în *SCIV*, IV, 1953, p. 489—497; *Din istoria Dobrogei I*, 1965, p. 197.

¹¹ R. Vulpe, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 547—8.

¹² I. Stoian, *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei în SCIV*, VIII, 1957, p. 183—201; pentru descoperirile de la Corbu, a se vedea M. Bucovală și M. Irimia, în *Pontica*, IV, 1971, p. 41—56.

¹³ S. Dimitriu, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 232.

Em. Doruțiu, pornind de la examinarea fotografiilor aeriene ale zonei tumulare a orașului Histria, vorbea de identificarea liniilor unor drumuri, care porneau de la cetate către teritoriu, unul chiar în direcția Tariverde. Cum aceste drumuri par să nu aibă interferențe cu anumiți tumuli din zona respectivă s-a considerat că unele dintre drumurile identificate ar data încă din sec. VI—V î.e.n., fiind contemporane cu prima fază de dezvoltare a așezării de la Tariverde¹⁴. Luînd ca punct de plecare aceste observații, referindu-se desigur la argumente de alt ordin, Em. Doruțiu ajunge să exprime o părere similară celei avansate de I. Stoian în privința vechimii și întinderii teritoriului rural al Histriei. „În secolele VI—V, spune autoarea, teritoriul rural al orașului era destul de întins, el cuprinzînd cel puțin fișia de litoral între Vadu și Juri- lofca și ținutul pînă la Gargalic, Fîntînele, Tariverde, Mihai Viteazu“¹⁵. Deși nu avem a reproșa ceva concluziei, argumentul nou adus în discuție și de la care se pornește construirea tezei, ni se pare mult prea fragil. Existența de netăgăduit a unor drumuri, care porneau de la, sau veneau către cetate, trebuie admisă încă de la începuturile coloniei. Numai că acestea nu trebuiesc neapărat legate de prezența unui teritoriu propriu al orașului, ci doar la modul general, de raporturile de schimb permanente dintre cetate și *hinterland*. Asemenea drumuri au fost create deopotrivă, atît în scopul aducerii produselor obținute de oraș ca urmare a schimburilor cu băștinașii, cît și a celor obținute din propriul ei teritoriu. În altă ordine de idei ni se pare puțin probabil că pe o fotografie aeriană este așa de simplu să se poată ajunge la stabilirea unor astfel de raporturi cronologice, între un drum și o movilă sau mai multe, rapo-rturi, care și în condițiile unor cercetări și observații arheologice dintre cele mai scrupuloase, pot fi îndoielnice.

După părerea lui Vl. Iliescu, care admite în principiu existența chiar de la început a unui teritoriu, în înțelesul restrîns al cuvîntului, „așezarea de la Tariverde este cam departe pentru a intra în teritoriul imediat, iar pentru cel „larg“ nu sînt încă suficiente dovezi că ar fi făcut parte din el“¹⁶.

Dacă urmărim argumentația părerilor amintite de noi în cele de mai sus observăm că toate au ca punct principal de sprijin rezultatele săpăturilor de la Tariverde. Socotim că chiar și numai pe aceste temeieri este posibilă susținerea unei astfel de teze. Adăugînd noi date celor publicate pînă în prezent credem că am reușit să scoatem mai clar în evidență caracterul de centru agricol al așezării de la Tariverde, depen- dent de orașul Histria. Odată admise raporturile directe, economice și

¹⁴ Em. Doruțiu-Boilă, *Observații aerofotografice în teritoriul rural al Histriei*, în *Peuce*, II, 1971, p. 37—46 ; vezi și P. Alexandrescu, în aceeași publicație, p. 27—35.

¹⁵ Ibidem, p. 45.

¹⁶ Vl. Iliescu, în *Pontica* III, 1970, p. 87—97.

politice, ale acesteia cu cetatea, în mod implicit urmează să vedem și o legătură a lor administrativă. Este puțin probabil ca o colonie de genul Histriei să poată întemeia, în plin teritoriu băstinaș, un astfel de centru, fără a dispune exclusiv de exploatarea zonei respective. În lumina acestor considerente se poate spune că nu mai există motive să ne îndoim de existența, încă din sec. VI î.e.n., a unui teritoriu rural propriu al Histriei, a cărui întindere către vest, atingea valea pîrîului Junan Dere. O astfel de concluzie nu trebuie să ne mai mire dacă avem în vedere faptul că, așa cum ne-o dovedesc unele descoperiri arheologice și monetare mai recente, Histria ajunsese ca încă din sec. VI să se constituie într-un oraș bine încheșat, cu o viață economică și comercială în plină dezvoltare. Influența și extinderea relațiilor sale comerciale de-a lungul coastei de vest a Mării Negre, cu o pondere deosebită însă către nord, pînă în zona Olbiei, nu puteau fi decît o consecință a nivelului de dezvoltare pe care-l atinsese orașul. În această privință deosebit de semnificative ne apar acum descoperirile de la Sinoe¹⁷ și Capul Doloșman¹⁸, dar mai ales cele de la Roxoloni¹⁹. Dacă Histria ajunge ca în sec. VI, nu numai să domine comerțul din regiunea amintită, dar, după unele păreri să și înființeze la rîndul ei unele colonii, ca anticul Nikonium²⁰ nu departe de Tyras, sau chiar acel presupus Ἰστριανῶν λιμὴν, din apropierea Olbiei²¹, putem avea motive în plus să admitem că un astfel de centru economic important cum devenise Histria a dispus de suficiente posibilități ca să-și asigure încă de timpuriu un teritoriu rural propriu, a cărui întindere spre vest pînă la valea pîrîului Junan Dere, nu mai apare ca exagerată.

Desigur că în legătură cu descoperirile arheologice de la Tariverde ar mai fi de stăruit și asupra altor probleme. Nepublicarea și deci necunoașterea întregului material nu ne permit să depășim cadrul expunerii de față. Așa cum ne-am propus, am căutat doar ca, pe lângă înfățișarea unui scurt rezumat al principalelor rezultate obținute de pe urma săpăturilor, să schițăm și cîteva din concluziile de bază care se degajă încă de la o primă și sumară cercetare. Chiar dacă pe parcursul prezentării noastre n-am reușit întotdeauna să fim convingători, avem cel puțin sentimentul că am făcut un lucru util readucînd în cîmpul discuțiilor actuale cîteva din datele și problemele mai de seamă ale unei stațiuni arheologice deosebit de importante care va trebui să reintre în cadrul cercetărilor viitoare.

¹⁷ V. Canarache și C. Preda, *Așezarea Sinoe-Zmeica*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 138—145.

¹⁸ Din informațiile primite de la Maria Coja aici s-au făcut, în ultimul timp, descoperiri deosebit de interesante în acest sens.

¹⁹ M. S. Șinițin, în *Материалы по археологической северного Причерноморья*, 5, 1966, p. 5—72; a se vedea și P. Alexandrescu, în *Studii Clasice*, XII, 1970, p. 149—156.

²⁰ P. O. Karășkovski, în *Материалы по археологии северного Причерноморья*, 5, 1969, p. 149—162.

²¹ B. Pick, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands-Dazien und Moesien*, I, I, 1898, p. 181.

TARIVERDE, SITE AUTOCHTONE, OU BIEN „FACTORERIE HISTRIENNE ?

Résumé

Entre les années 1950—1958, on a effectué des recherches archéologiques dans le site de Tariverde (district de Constantza), situé à environ 18 km à l'ouest de la cité d'Histria. Quelques-uns des résultats les plus remarquables ont été présentés dans de brefs rapports sur les fouilles, publiés dans la revue SCIV et Matériaux. Dans la présente étude on fait une synthèse de ces résultats, en précisant que l'habitat de Tariverde renferme une couche de culture de l'époque archaïque (VIe s.av.n.è.) recouverte par une autre, de l'époque hellénistique et ensuite par des vestiges de l'époque romaine. L'auteur ne s'arrête que sur les problèmes soulevés par la couche de culture de l'époque archaïque, contemporaine aux traces des premières et principales phases du développement de la ville d'Histria.

On a découvert pour cette période à Tariverde quelques huttes, ainsi que les vestiges de quelques logis de surface. Autour des logis, ont été mises au jour de nombreuses fosses, où l'on déposait des céréales. A l'intérieur de la couche, de même que dans les fosses à céréales et dans les huttes, on a trouvé de nombreux fragments de poterie grecque, rhodo-ionienne et attique, et des fragments de vases locaux thraco-gètes, tournés à la main. La céramique grecque dépasse de beaucoup celle de facture locale. Etant donné que le site de l'époque archaïque de Tariverde ne se surpose sur aucune couche de culture antérieure à la fondation de la colonie d'Histria, et comme le matériel grec qui y fut trouvé prédomine, on arrive à la conclusion que cette station archéologique peut être considérée comme ayant été le centre commercial d'Histria, créé en plein territoire autochtone, après le premier quart du VIe s. av. n. è. La présence de ce centre grec dans le Hinterland a permis de tirer la conclusion qu'à cette date Histria disposait d'un territoire agricole propre, qui atteignait, à l'ouest, la zone du site de Tariverde.

TARIVERDE. EINE HEIMISCHE SIEDLUNG ODER EINE FAKTOREI VON HISTRIA

Zusammenfassung

Zwischen den Jahren 1950 und 1958 wurden in der Siedlung von Tariverde (Kreis Constanța) archäologische Ausgrabungen vorgenommen. Die Siedlung liegt etwa 18 km von Histria westwärts. Einige der wichtigsten Grabungsergebnisse sind bereits in einigen Grabungsberichten in den Zeitschriften SCIV und „Materiale“ veröffentlicht worden. In vorliegendem Beitrag werden diese Ergebnisse zusammengetragen, wobei gezeigt wird, daß die Siedlung von Tariverde eine Kulturschicht aus der archaischen Zeit (6.Jh.v.u.Z.) enthält, die von einer Schicht aus der hellenistischen Zeit überlagert wird und dann von einer Schicht, die Spuren der römischen Zeit enthält. Der Verfasser geht nur auf die Fragen näher ein, die die Kulturschicht der archaischen Zeit betreffen die zeitgleich ist mit den Spuren der ersten wichtigsten Entwicklungsphasen der Stadt Histria.

Aus dieser Zeit wurden in Tariverde einige Wohnhütten und Spuren von Oberflächenwohnungen gefunden. Um diese herum fand man zahlreiche Gruben zur Getreidelagerung. Innerhalb der Schicht, so wie in den Getreidegruben und den Wohngruben wurden zahlreiche Scherben griechischer rhodisch-ionischer und atti-

scher Keramik gefunden, zusammen mit Bruchstücken heimischer thrakisch-getischer handgearbeiteter Gefäße. Die griechische Keramik übertrifft diejenige heimischer Machart wesentlich.

Die Tatsache, daß die aus der archaischen Zeit stammende Siedlung von Histria keinerlei heimische Kulturschicht überlagert, die der Gründung der Kolonie von Histria vorausgegangen wäre, so wie die Tatsache, daß die hier gefundene griechische Tonware überwiegend ist, läßt den Schluß zu, daß dieser archäologische Standort als ein Handelszentrum von Histria angesehen werden kann, das inmitten einheimischen Gebiets nach dem ersten Viertel des 6. Jh. v. u. Z. gegründet wurde. Die Anwesenheit dieses griechischen Zentrums im Hinterland gestattet die Folgerung, daß Histria zu der Zeit über ein eigenes landwirtschaftliches Gebiet verfügte, das sich westwärts bis in die Umgebung von Tariverde erstreckte.